

**LIETAVALA TU
KEDYSI PLANĚTKA
ZEMIČKOU
ZVANÁ**

Rudolf Sikora

Z cyklu Eko(ko)mix. 2016 - 2017

Očarení abstrakciou, pokúšaní dizajnom

Juraj Čorba

(písané pre *Kritiku & Kontext*)

Tak ako je to vlastne? Skutočne sme sa narodili do výnimočného obdobia vývoja ľudstva? Stávame sa počas svojho života svedkami bodu zlomu, keď pomocou informatiky, kybernetiky, genetiky/genomiky, kognitívnych vied a ďalších disciplín človek radikálne pozmení či dokonca ovládne hmotu, planetárne organizmy a živly, svoje telo, ľudské vedomie? Vstupujeme do éry, v ktorej budeme sami jednotlivci aj kolektívne nielen vypočítateľní na základe našich jestvujúcich daností a návykov, ale dokonca aj vypočítaní, vopred naprogramovaní z hľadiska našich budúcich potrieb, vlastností, túžob? Stávame sa po tisícročiach civilizačného vývoja akýmiisi „dizajnérmi všetkého“?

Dopyt po odpovediach

Podobne ako mnohé obdobia v minulosti, ktoré priniesli nové objavy a súvisiace spoločenské napätia, aj súčasnosť ponúka dostatok kazateľov, prorokov, revolucionárov či špecialistov na osud ľudského druhu. Ventilujú naše obavy a fantázie. Globálny kyberpriestor aj pulty kníhkupectiev sa prehýbajú pod ťarchou apokalyptických, prípadne utopických planetárnych scenárov najrôznejšieho druhu. Kráčame do dramatického environmentálneho, demografického a technologického finále, alebo naopak do obdobia nebývalej harmónie a nadbytku? Ovládneme všetok fyzický svet alebo konečne pochopíme, že pravým údelom ľudstva je premeniť sa na nehmotnú informáciu, pomocou ktorej prenikneme aj do najvzdialenejších končín známeho vesmíru? Môžeme si vybrať – napríklad podľa našej momentálnej nálady.

História a zdravý rozum (naozaj rozum?) nás nabádajú k zdržanlivosti v našich predpovediach a záveroch. Ako často sa už ľudstvo zmýlilo, prípadne bolo zaskočené ďalším vývojom. Koľko teórií, podložených hoci aj empiriou, bolo už prehodnotených. Bez ohľadu na uvedené, súhlasím čoraz viac s hlasmi, ktoré poukazujú na to, že už dnes stojíme pred civilizačnou výzvou nebývalých rozmerov a rýchlosti. Nachádzam nové a nové argumenty presvedčajúce ma o tom, že nástup nových technológií v kombinácii s environmentálnym a demografickým stavom planéty dôkladne preverí – zjednodušene a nepresne povedané – „západný“, resp. „svetový“ povojnový civilizačný konsenzus. Niežeby bola známa a nespochybniteľná jeho pres-

ná podoba a obsah. Ale zdá sa, že najnovšie ľudské vynálezy nanovo otestujú prakticky všetky naše doterajšie pohľady na ľudské hodnoty, dôstojnosť, vzájomnosť, inštitúcie poverené ich strážením, na spôsob spravovania spoločnosti a tvorbu blahobytu, na prírodné dedičstvo.

Budeme dostatočne pozorní a akční pri rozpoznávaní účinkov hoci aj navonok nenápadných, „samozrejmych“ technologických zmien, z ktorých mnohé sa už udiali?

Nástrahy (sprvu) neviditeľnej zmeny

Otázka nestojí už tak, či otvoriť alebo neotvoriť akúsi Pandorinu skrinku. Bola otvorená dávno - a ľudia si toho boli zvláštne vedomí už pred tisíročiami. Najstaršie známe civilizácie a náboženstvá si kladli otázku, či konáme správne, ak sa navliekame do šiat tvorcu, Stvoriteľa. Kľúčové nie je ani to, či sme účastníkmi ďalšej skutočnej („informačnej“, „štvrtej priemyselnej“, alebo akejkoľvek inej) revolúcie, alebo či len kontinuálne nadväzujeme na doterajšie poznanie a technológie. Otázka stojí skôr tak, či budeme dostatočne pozorní a akční pri rozpoznávaní účinkov hoci aj navonok nenápadných, „samozrejmych“ technologických zmien, z ktorých mnohé sa už udiali. Či budeme schopní nanovo premýšľať o dôležitých princípoch, inštitúciách, ktoré si môžu vyžadovať prehodnotenie a adaptáciu. Či dokážeme hľadať novú rovnováhu medzi abstraktnými, mentálnymi, symbolickými produktmi ľudského snaženia, ktoré nám pomáhajú prekonávať vlastné limity, priestor a čas, a „reálnym“ fyzickým svetom vlastného bytia a planéty. Tieto naše abstrakcie - od obrazu, slova, písma, cez peniaze a právne, politické, náboženské a hospodárske princípy a inštitúcie, až po čísla, dáta, kódy a vzorce, algoritmy - dostávajú s nástupom nových, vzájomne konvergujúcich dátových technológií novú formu, prípadne aj silu. Predstavme si napríklad právny systém priamo zabudovaný do fyzických, vzájomne komunikujúcich „vecí“, ktorý nám umožňuje alebo znemožňuje naše konanie, spotrebu či prístup k informáciám práve na základe informácií o nás samých, vrátane našich biologických predispozícií. Alebo si predstavme superrychle investorské dátové programy, ktoré investujú na finančných trhoch tak rýchlo a v takom rozsahu, že sami nevieme ani presne dešifrovať, na základe akého kľúča robia rozhodnutia. Poznáme len účinky (finančný zisk/strata), a dopady na tzv. reálnu ekonomiku - podobne ako napríklad pred desiatimi rokmi, keď automatizované investičné systémy znásobili účinky globálnej finančnej krízy.

Inak povedané, ide tu predovšetkým o spoločenskú výzvu, ktorej čelíme. O novú, intenzívnejšiu prácu s ľudskými abstrakciami a symbolikou umocnenou automatizáciou a akousi externalizovanou, zosilnenou „neuro-

nálnou“ sieťou, ktorú sme si v podobe dátových tokov okolo seba a našej planéty obmotali. Existujú skupiny, ktoré ohlasujú – technológiami umožnené – skutočné vyslobodenie z osídien „skostnatených“ a „skorumpovaných“ vlád a ťažkopádnych byrokratických systémov. A nemusí ísť pritom len o prívržencov alternatívnych mien využívajúcich *blockchain*. Tieto hlasy, ktoré chápu nové technológie ako novú príležitosť pre vznik paralelných či alternatívnych komunitných svetov a spoločenských, často hraničia s anarchiou. Prvé signály a globálne dianie však naznačujú, že tzv. digitálna (bio)technologická transformácia ženie – aspoň v prvom pláne – vietor do plachiet skôr tým „veľkým“, početným, efektívne (až rázne) organizovaným, no predsa experimentujúcim, a nie príliš citlivým na súkromie a autonómiu jednotlivca. Okrem iného preto, že zmena je poháňaná sieťami a dátami, vrátane tých o ľuďoch, ich transakciách, záujmoch, individuálnych dispozíciách. Určujúcou sa stáva nielen kvalita dát, ale aj množstvo, ich dostupnosť – či už pre „učiace sa“ stroje a programy napodobňujúce či znásobujúce niektoré ľudské schopnosti, alebo pre priebežné zdokonaľovanie produktov a spoločenských mechanizmov práve na základe dátovej spätnej väzby.

Patríme k najzraniteľnejším?

Videné touto optikou, technologická zmena teda predstavuje veľkú výzvu a dilemu najmä pre tých skôr „menších“, opatrných, navyknutých na usporiadanú verejnú diskusiu a rôznorodosť, strážiacich si svoje individuálne slobody a „vlastný“ priestor pre život. V prvom kole sa totiž táto skupina dostáva akoby do omeškania, spôsobeného už len samotnými dilemami a „nákladmi“ spoločenskej deliberácie. A aby sme uzavreli kruh a zvláštny paradox hroziaci pluralitným spoločествám: totalizujúce, hierarchizujúce a centralizujúce tendencie môžu byť tou spoločenskou reakciou, ktorá „odpovedá“ práve na pocity neistoty zo zaostávania, na pocity absencie kontroly nad vlastným osudom.

Napokon, žijeme v geografickom priestore širšej strednej Európy, kde (nie tak dávno) meškajúca, dobiehajúca modernizácia a industrializácia prebiehala na mnohých miestach práve pod autoritárskou, resp. autoritatívnou taktovkou. V komunistickom, národnosocialistickom či fašistickom prevedení, alebo aspoň pod vedením osvietenského absolutizmu, prípadne právne a historicky privilegovaných vrstiev lokálneho obyvateľstva. Ak sa preniesieme do súčasnosti, zistíme, že najnovšie poznatky a ich zavádzanie do hospodárskej a spoločenskej praxe už dávno ťažiskovo nepochádzajú z nášho kontinentu a dynamika vývoja Európu v mnohých smeroch skôr obchádza. To má za následok, okrem iného, odliv mozgov (najnovšie napríklad v oblasti vývoja umelej inteligencie). Európa sa akoby stávala veľkou strednou Európou – vystavená vnútorným napätiam a rozdrobovaniu, ri-

zíkám technologickéj závislosti na okolí, to všetko v podmienkach potenciálne sa prehlbujúcej rivality svetových mocností (medzi ktoré nás, Európanov, zvyšok sveta možno už ani neráta).

Dokážeme hľadať novú rovnováhu medzi abstraktnými, mentálnymi, symbolickými produktmi ľudského snaženia, ktoré nám pomáhajú prekonávať vlastné limity, a „reálnym“ fyzickým svetom vlastného bytia a planéty?

Podkopú neototalizujúce, neoautoritárske či „neofeudalizujúce“ tendencie pôdu pod nohami práve tým spoločnostvám, ktoré si doposiaľ - pri najmenšom formálne - zakladali na pluralizme, reprezentatívni, deľbe moci, politickej autonómii, ak tieto nedokážu včas zareagovať na výzvy doby prinášané technológiami? Sú práve tieto spoločnosti v tomto zmysle najzraniteľnejšie, potenciálne (a relatívne) najviac strácajúce z nadobudnutého spoločenského štandardu a blahobytu založeného na rešpekte a dôstojnosti jednotlivca? Dokážeme premeniť historickú skúsenosť na situačnú prezieravosť?

Dávny obraz

V mysli sa mi vynára zážitok z raného detstva. Bratislavské Staré Mesto, nedokonalá betónová plocha vnútorného školského dvora, horúci deň ako z Mitanovej poviedky. Hneď vedľa basketbalového ihriska si chlapík suverénne rozoberá na súčiastky staré auto a opravuje ho. Celý proces sledujem s rešpektom a vrta mi v hlave, ako je možné, že chlapík sa vo svojom aute tak vyzná. Môj rešpekt je umocnený tým, že vyrastám v rodine, v ktorej nik auto nepoužíva. Auto, ako aj schopnosť rozobrať ho a znovu zložiť, je pre mňa vzácnosťou.

Dnes sám vlastným auto. Ale rozobrať ho neviem, rovnako ako nerozumiem dátovým technológiám doň zabudovaným. Som odkázaný. Ale to mi možno až tak nevadí. Omnoho viac ma zaujíma, či sa viem s dôverou obrátiť na niekoho, kto sa (ešte) dobre rozumie a je pripravený sa mi venovať. Objasniť možnosti, výhody a nevýhody pre môj každodenný život. Prípadne aj - ak chcem byť veľmi svedomitý - účinky mojej jazdy na životné prostredie, alebo perspektívy dopravy a parkovania v mojom meste.

Kto sú naši spoľahliví sprievodcovia novým svetom? Hľadáme ich? Vytvárame podmienky a nároky, aby sme im mohli dôverovať? Neviem. Tuším však, že ak mám žiť život naďalej aspoň v takom komfote a relatívnej spoločenskej harmónii ako doposiaľ, zrejme sa bez nich nezaobídem.

Rudolf Sikora

Z cyklu Vykričník. 1974